

БАН ИНСТИТУТ
Решение № 155
28.02
7

СТАНОВИЩЕ

за научната дейност на доц. дин ТАМАРА ПЕТРОВА СТОИЛОВА,
участник в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по
нова и най-нова история в Института за исторически изследвания към БАН

от доц. д-р Петя Борисова Димитрова,
Институт за исторически изследвания към БАН

В конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“, обявен от Института за исторически изследвания (Държавен вестник, бр. 85 от 28 октомври 2016 г., с. 16, 777) по професионално направление 2.2. „История и археология“, научна специалност 05.03.04 „Нова и най-нова обща история“ (История на Руската империя), за нуждите на секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“, доц. дин Тамара Петрова Стоилова е единствен кандидат.

Тамара Стоилова завършва Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1977 г. и още следващата 1978 г. постъпва като редовен аспирант в Московския държавен историко-архивен институт (дн. Российский государственный гуманитарный университет). След успешна защита на дисертация на тема „Русско-турецките отношения в последней трети XVIII века и болгарские земли“ през 1982 г. придобива научното звание „кандидат на историческите науки“ и е назначена в Института по история към БАН отначало като проучвател (1982-1984), а след това – като научен сътрудник (1984-1999). След излизане от печат на книгата ѝ „Ябълката на раздора в руско-турските отношения през 60-те години на XVIII век“ (Акад. изд. „Марин Дринов“, 1995) през 1999 г. е избрана за старши научен сътрудник (от 2010 г. – доцент). През 2016 г. Т. Стоилова защитава успешно дисертация „Русия във века на Просвещението и Революцията. Имперски интереси и политика“, с което става „доктор на историческите науки“.

В настоящия конкурс доц. дин Т. Стоилова кандидатства с цялостната си научна продукция от 1999 г. насетне. А тя е вдъхваща респект като количество – 4 монографии (едната под печат), без да броим книгата „Раждането на един град. Херсон: олицетворение на руския стремеж към топлите морета“ (С., „Диомира“, 2016), която третира проблеми, застъпени в дисертационния ѝ труд; 37 студии и статии, от които само 11 са използвани изцяло или частично при написването на големия докторат; 14 отзиви и рецензии, публикувани в различни научни списания, както и голям брой вътрешни рецензии за сп. „Исторически преглед“, в чиято редколегия Т. Стоилова е от 2008 г.; преводи от руски и френски език на документи от чужди архиви и документални сборници, публикувани като приложения в нейните монографии, студии и статии.

За нуждите на настоящия конкурс обаче много по-важно според мен е вдъхващото не по-малък респект качество на предлаганата научна продукция. Запознаването с нея позволява да се направи категоричния извод, че става въпрос за един изграден специалист по руска история с дълбоки познания за процесите, протичащи в Руската империя през XVIII век (века на Просвещението и Революцията, както самата Т. Стоилова го нарича), който е наясно „из основи“ не само с тогавашната руска действителност и руска политика, но и с цялостното развитие на международната ситуация в Европа, със сложната плетеница от политически и дипломатически отношения между отделните държави, и който е в състояние да прави сериозни и задълбочени анализи и изводи.

Раждането и развитието на една империя – Руската – и съответните направления на нейната имперска външна политика – това е голямата тема, на която е посветено като цяло творчеството на доц. Т. Стоилова. То обхваща, макар и в различна степен, целия XVIII век – от нахлуването на Русия в европейските дела с победата над шведите при Полтава (1709), която заставя Европа да осъзнае факта, „че досега далечната и малко варварска Московска държава има сериозно намерение да играе своя роля в европейските работи“, и до края на царуването на Екатерина Велика, оставила на наследниците си една могъща империя, която през следващите векове ще бъде незаобиколим фактор в европейските, а и в световните отношения. Дори в една от студиите, посветена на балканското направление на руската външна политика, хронологическият обхват е разширен до 60-те години на XIX век.

Петър I безспорно е владетелят, който не само е основоположник на новата империя, но и който задава новите ориентири на руската външна политика – спрямо Османската империя, в Кавказ, Средна Азия и др. На него е посветена монографията „Величието на владетелите. Петър I между отрицанието и възторга на европейците в края на XVII – първата четвърт на XVIII век“, в която Т. Стоилова е събрала, систематизирала и анализирала различни мнения и отзиви от представители на европейския политически и интелектуален елит „за царя, който превръща Русия във велика сила“ (с. 17). Към съществуващите в научната книжнина оценки за първия руски император и неговата епоха на динамични реформи, които варират от възторжено хвалебствие до тотално отричане, авторката добавя и своята: „Безспорен факт ... остава променената позиция на Русия в европейското политическо пространство и от тази гледна точка заключението за дейността на Петър I не може да не бъде положително.“ (с. 97) Така, с различни нюанси, го оценяват и съвременниците му, които „признават неговата уникалност и изграждат образа му на преобразовател и „творец на нацията“. Много точно Т. Стоилова е усетила и предала обстоятелството, че този образ, който „представители на различни европейски държави изграждат, е неотделим от руската действителност, от битата, от религията, от празниците, от военните победи и поражения.

Владетелят и държавата са едно цяло, което европейците най-често не разбират и представят разликите с „европейското“ като израз на „варварство“ (с. 97).

Съществена част от научната продукция на Т. Стоилова е посветена на интересните за българска публика проблеми на отношенията на Петербург с Османската империя, част от която са българските земи по това време, и особено неговата политика спрямо Балканите. Те са обект на изследване в монографията „Третият Рим. Мирните решения на руската имперска политика в Югоизточна Европа през XVIII век“, книгата „Средиземноморска хроника за събитията по суша и море по времето на първата война, която руската императрица Екатерина II води срещу турците“, както и немалка част от студиите и статиите, представени от кандидатката. В първия труд ясно са открити основните посоки в имперската политика на Петербург по отношение на балканските земи, на които са посветени и неговите три глави – ролята на православието като идеологически конструкт на външнополитическата доктрина, преселническата/колонизационната политика като част от цялостната външна политика на Русия и откриването и дейността на руските консулства в Османската империя и Средиземноморския регион.

Особено искам да подчертая оригиналната форма, която Т. Стоилова е избрала, за да разкрие събитията „от времето на първата война, която руската императрица Екатерина II води срещу турците“. Стъпила върху солидна документална основа (Дневника на руската военна експедиция в Черна гора през 1769 г., спомени и донесения на участници в сраженията на руския флот в Средиземно море през 1770 г., дипломатическа кореспонденция, както и различни други документи от това време, непознати на българския читател), авторката така умело подбира, превежда, подрежда и пояснява отделните извори, че нейната „Средиземноморска хроника...“ разкрива една жива и многопластова картина и на събитията, и на целите и намеренията на отделните участници в тях.

Авторката много точно е доловила и показала в споменатите трудове всички зигзаги в руската политика по отношение на Балканите, преди всичко как руската дипломация, отчитайки интересите на балканските народи и техните политически стремежи, за да се възползва от тях в благоприятен момент, неотклонно държи сметка за интересите на своята държава и безпрекословно ги следва; как Петербург умело се стреми да използва силите на местното население за постигане на своите цели, особено на онези негови представители, „които презират среброто и златото, а предпочитат преди всичко военна слава за себе си и свободен живот“; как взаимодейства с балканските християни, поданици на султана – чрез действия на руските пратеници на място и чрез приемане на преселници или дълго пребиваващи в Русия представители на балканските народи; как постепенно се променя съотношението между православие (основен свързващ елемент между Русия и балканските християни през XVIII век) и славянска идея (превърнала се във водеща през XIX век) в руската политика на

Балканите; как ловко Русия „сменя посоката“, когато осъзнава, че вместо да разчита на подкрепата на гърци, власи и молдовани, на които предлага „нова Гръцка империя и държавата Дакия“, трябва да преосмисли идеята си за създаване на голяма балканска държава и да се ориентира към отчитане на интересите на всички балкански народи. Кое то без да променя съдържанието на руската балканска политика през XIX век, вече я подчинява на нова формула: създаване на национални държави.

Като цяло може да се обобщи, че в трудовете си доц. Стоилова детайлно и изчерпателно проследява южното направление на руската имперска политика, свързано преди всичко с устрема към „топлите“ морета – осигуряване на свободно плаване в Черно море и пристанище на Черно море – което, при всичките си зигзаги, неотклонно е подчинено на „най-близките и непосредствено реални интереси на Русия“, съсредоточени през втората половина на XVIII век „върху отношенията спрямо татарите и върху въпроса за руското корабоплаване в Черно море“ и върху изграждането на руския черноморски флот, за което са необходими не само кораби, но и инфраструктура, а значи територии, върху които да се изградят пристанища, корабостроителници, градове, пътища. На тази цел е подчинено и присъединяването на Крим към Русия (1783), и подписването на Георгиевския трактат (отново 1783), по който Грузия доброволно преминава под протектората на Русия. Много добре е показано и как още тогава, през далечния XVIII век, този руски порив към южните морета среща не само яростната съпротива на конкретния потърпевш – Османската империя, но и дружния отпор на останалите европейски държави, които се страхуват, че руските победи биха нарушили „европейското равновесие“.

Други проблеми, на които се спира в изследванията си Т. Стоилова, са свързани с ролята на Дубровник, тази самостоятелна, макар и с данъчни задължения към Константинопол, но организирана по европейски образец република, в отношенията между Русия и Портата; с положението на сръбските земи, попадащи под юрисдикцията на Хабсбургската монархия и възможностите, които различният статут дава за европеизирането им. Статиите и студиите, посветени на тези въпроси, както и на българските земи като стратегическо направление в руската външна политика през XVIII век, обновени и допълнени, са включени в книгата „Балкански истории от XVIII век“.

Важен елемент от всички горепосочени изследвания на доц. Стоилова е изключително богатата извороведска база, на която тя се опира за своите анализи и наблюдения. При това става въпрос както за непубликувани, така и за публикувани, но малко известни на българския читател документи от различни руски архиви: АВПРИ (Архив внешней политики Российской империи), ЦГАДА / РГАДА (Центральный / Российский государственный архив древних актов), ЦГВИА СССР (Центральный государственный военно-исторический архив СССР), ЦГАМФ СССР (Центральный государственный архив военно-морского флота СССР). Още един важен момент в

нейните изследвания е богатият илюстративен материал, с който те са снабдени – документи, карти, различни други илюстрации.

Към тази впечатляваща научна продукция бих добавила и участието на Т. Стоилова в научни проекти – 10 на брой, на 6 от които е била ръководител; в международни (12) и национални (7) конференции; в други научни форуми; в научни журита за присъждане на научни степени и звания; в изпитни комисии за приемане на докторанти или за изпити по специалността. И накрая, но не по значение, трябва да се имат предвид нейната научно-организационна и административна дейност, включваща участие в организационни комитети на конференции, заемането на длъжността ръководител секция (2001-2012) и зам.-директор на Института за исторически изследвания от 2012 г.

Всичко това ми дава основание да заявя категоричната си подкрепа за присъждането на академичната длъжност „професор“ на доц. дин Тамара Стоилова и да призова колегите от Научното жури да направят същото.

26 февруари 2017 г.

София

Доц. д-р Петя Димитрова